

Somkuti Bálint:

A Római Birodalom hatalomgyakorlásának puha és kemény eszközei

Beszédekben, könyvekben és számos egyéb helyen gyakran visszatérő kifejezés, hogy „Már az ókor Rómában is...”. Bizony a katonai fölényt kiegészítő hatékony diplomácia, melyet a szenátusban megtestesülő tapasztalat tett lehetővé, olyan kombinációt jelentett, amely ellen még az olyan nagy hadvezérek, mint Hannibál sem tudtak mit tenni. Ezen előnyükkel már a rómaiak is tisztában voltak és a birodalom több mint ezeréves fennmaradásához nagymértékben hozzájárult a puha és kemény eszközök egymást kiegészítő, sőt egymás hatását felerősítő gyakorlata.

Az alábbiakban következzen ezen eszközök bemutatása.

1. Puha eszközök

1.1 Szövetségi rendszer fokozatai

Bár ez a kategória a diplomácia részét képezi, mégis passzív jellege miatt a puha eszközök között kerül bemutatásra. A birodalom létrehozásában jelentős szerepet kapott a rómaiak kifinomult szövetségi rendszere, melyet olyan kevésbé ismert események is jól jellemeznek, mint például a Kr.e. 190-ben megvívott Magnésziai csata, melyben egy, az ellenfelet jól ismerő, szövetséges volt a főparancsnok, és a Hannibált legyőző Scipio Africanus Maior csak alvezérként vett részt. Szintén kevésbé ismert, hogy a köztársaságkori, római sikereket hozó hadjáratokban a légiókat szinte mindig elkísérte az ellenség harcmodorát ismerő, megbízható szövetséges katonaság. Ilyen volt például a már említett Szeleukidák ellen vívott magnésziai csata, vagy Caesar galliai hadjárata. Ahol nem segítettek helyi szövetségesek, ott még a római légiók sem bizonyultak legyőzhetetlenek, mint például Carrhae-nál.

1.1.1 A római nép barátja (Amicus populi Romani)¹

Az első fokozat a szövetségi listán. Személyek, de egész népek is megkaphatták. Megadása nagyjából a kölcsönös jó szándék deklarálását jelentette, modern fogalommal talán egy megneemtámadási szerződésnek lehetne legjobban jellemezni, illetve személyek esetében egyfajta kitüntetésként lehet felfogni.

1.1.2 Testvér (Fratres)

Bár semmilyen extra jogot nem nyújtott a cím adományozása, legalábbis az előző fokozathoz képest, maga az elnevezés mindenképpen egy szorosabb kapcsolatra utal. Két szövetséges, de eltérő besorolású nép konfliktusa esetén nem volt kétséges, melyik kapja meg a római támogatást.

1.1.3 Vérszerinti testvér (Fratres consanguinesque)²

A kifejezés eredetileg a közös apától, de más anyától származó testvéreket jelölte. Diplomáciai értelemben a barátságos, de még nem szövetséges népek megjelölésére használták. Ez a megkülönböztetés azért fontos, mert ettől a kategóriától még nem várták el, hogy hadba vonuljon a római hadsereggel, igaz éppen ezért besorolásuk sem volt azonos a klasszikus szövetségesekével.

1.1.4 Szövetségesek (Socius)

A socius volt a legmagasabb szövetséges fokozat. Az ezen kategóriába sorolt népektől elvárták, hogy szükség esetén fegyverrel is támogassák Rómát. Nem véletlen, hogy azok a népek, melyek megkapták ezt a fokozatot, előbb-utóbb romanizálódtak és beolvadtak a

¹ *Julius Caesar: A gall háború*, Szeged, 1999, 179. old. Továbbiakban *Caesar*.

² *Caesar* im..18. old.

birodalomba. Külön csoportot képeztek azok a jellemzően görög városállamok, melyeket socius navalisnak azaz tengeri szövetségesnek neveztek. Ezen államok nem katonák, hanem hadihajók kiállításával járultak hozzá a hadjáratokhoz.

1.1.5 Foederati

Bár maga a kifejezés a köztársaságkori Rómában a socius szinonimája volt, a Kr.u. IV.-V. században erősen módosult jelentés tartalommal került használatra. Foederatinak azokat a népeket nevezték, melyek jogot szereztek arra, hogy saját önkormányzatuk alatt telepedjenek le római területen. Bár a sociiikhoz hasonlóan ők is kötelesek voltak római utasításra hadba vonulni, ezt saját parancsnokaik vezetésével tették, ellentétben a sociiikkal, akik teljesen betagozódtak a római sereg szervezetébe. Ez annyira jelentős különbség volt, hogy egyes szerzők a foederatik megjelenésével magyarázzák a Nyugat-római Birodalom bukását.³

1.2 Személyes jogok

A római jog többfajta jogállást különböztetett meg, melyek a személyek olyan „alapvető” jogait szabályozták, mint pl. a házasság, vagyonszerzés, szavazás vagy hivatalviselés.

1.2.1 Latin jog

Ez a szűkebb kategória a római területen történő vagyonszerzés, illetve a római polgárokkal történő házasság jogát jelentette, melyet eredetileg a latin szövetség tagjai élveztek és ez lett később mások számára is elérhető.

1.2.2 Római jog

A latin jogban foglaltak kiegészítve a vagyonöröklés, szavazás és a rendkívül fontos választhatóság jogával. Ezt a jogot később a császárok érdemeik elismeréseként egész városoknak, területeknek is adományozták. Szintén a császárkorban terjedt el az a szokás, hogy az alacsonyabb besorolású területekről érkezett légiósok leszerelésükkor ólomtáblát kaptak igazolva teljes jogú római polgár mivoltukat.⁴ A római jogot Kr.u. 212-ben Caracalla császár a birodalom összes szabad lakosára kiterjesztette, ám aki valamiféle önzetlen aktust lát emögött, az téved. Mivel –némi leegyszerűsítéssel – az adó nagysága a polgár jogi státuszától függött a császár elsősorban bevételeinek növelése céljából hozta meg elhíresült döntését.⁵

1.3 Kereskedők, gabonafelvásárlók

Mivel Itália már a köztársasági kor végén gabona behozatalra szorult, illetve számos luxuscikket csak a birodalom határain kívülről tudott beszerezni, ezért a távoli tájakra eljutó római kereskedő, illetve hadművelési területen a gabonafelvásárló Róma befolyásának akaratlan terjesztője volt. Bár központi irányításról esetleg kereskedelemi blokádról ebben a korban még nem beszélhetünk, a velük való bánásmód sok esetben meghatározta Róma hozzáállását az adott néphez. Éppen ezért nem véletlen, hogy a végsőig tartó harcra készülő pontuszi király, VI. Mithridatész is a kisázsiai rómaiak lemészárlásával indította meg háborúját Kr.e. 88-ban, vagy a Caesarral szemben a végső ellenállásra elszánt gallok is a gabonafelvásárlók legyilkolásával jelzik szándékukat.

³ *Arther Ferill* : The Fall of the Roman Empire (The military explanation), London, 1986.

⁴ Ez a szokás érdekes párhuzamot mutat a modern Francia Idegenlégióban eltöltött nyolc év után járó automatikus francia állampolgársággal.

⁵ *Ferenczy Endre, Maróti Egon, Hahn István*: Az ókori Róma története, Bp., 1998 360. old.

1.4 Adók

Az adók illetve a háborúkat lezáró hadisarcok méretének meghatározása szintén rendkívül hatásos eszköze volt a hatalom gyakorlásnak. A hadisarcról illetve hatásairól kicsit később részletesen lesz szó, itt mindössze jegyeznék meg, hogy az aránya jól jelezte a legyőzött néppel kapcsolatos római szándékot. Akire később még akár szövetségesként számítottak, viszonylag enyhe feltételekkel megúszhatta, például a II. pun háború utáni jóvátétel gyakorlatilag tönkre tette Karthágót, míg szövetségese, a gyakorlatilag inaktív makedón V. Fülöp megúszta enyhe feltételekkel.

A kivetett adók mértéke jól mutatta a központi kormányzat erejét. Az eleinte szigorúan beszedett adók befizetését a késő császárkorban egyes tartományok nem egyszer következmények nélkül elkerülték, sőt a Kr.u. IV. század katonai katasztrófái után számos esetben maga a Római Birodalom (különösen a keleti fele) fizetett adót különböző barbár népeknek a békéért.

1.5 Különböző címek adományozása és a defenzív diplomácia

Különösen a késő császárkor jellemzője volt a korábban megtisztelő, ám a Kr.u. III.-V. századra tartalmukat veszített címek adományozása barbárok vagy foederati státuszú egyének számára. Ilyen volt például a patrícius kifejezés, vagy a római katonai fölény összeomlásával a korábbi szövetségesi rendszer címének használata, fontos különbség azonban, hogy ezek a köztársaságkori titulusokkal ellentétben nem kötelezték semmire viselőjüket. Ezen címek okos osztogatásában valamint az évenkénti rendszeres adó fizetésében különösen a Kelet-római (később bizánci) Birodalom tűnt ki, mely a birodalom nyugati felének bukása utáni fennmaradását jelentős mértékben kifinomult defenzív diplomáciájának köszönhette.

2. Kemény eszközök

Az előbbieken felsorolt lépések nagyrészt passzív vagy indirekt eszközök voltak, alább az aktív vagy kemény eszközök bemutatása következik. Jellemző, hogy használatuk a birodalom katonai helyzetének romlásával fokozatosan háttérbe szorult.

2.1 Aktív diplomácia

A hódító hadjáratok megindítását legtöbb esetben átgondolt diplomáciai lépések előzték meg, persze mint mindig itt is voltak kivételek (lásd Crassus kudarcba fulladt, párthusok elleni hadjárata), melyek célja a hátszág nyugalmanak a biztosítása, illetve a helyi viszonyokat jól ismerő szövetségesek szerzése volt.

2.1.1 Követek

A diplomácia első számú képviselői mindig is a követek voltak. A követek sérthetetlenségét biztosító szokások már jóval Róma alapítása előtt léteztek, de Róma esetében a mögöttük álló katonai hatalom, valamint a szenátusban megtestesülő tapasztalat tette őket különösen alkalmassá a Birodalom érdekeinek képviselésére.

2.1.2 Túszok

Ósrégi szokás volt a jószándék jeleként kezeseket, vagy túszokat adni. Barbárokkal szemben Róma is gyakran élt ezen szokásokkal⁶, sőt a későbbiekben a birodalom maga is kénytelen volt túszokat adni. Az „utolsó rómaiként” is emlegetett Flavius Aëtius például a hunoknál volt túsz fiatal korában.

---

⁶ Caesar: 16.old

2.1.3 Szerződések

A szerződések által megtestesített erőt talán III. (Nagy) Antiokhosz, szeleukida uralkodó sorsa mutatja a legjobban. A már említett, Kr.e. 190-ben lezajlott, magnésziai csata elvesztése után a még jelentős sereggel rendelkező uralkodóra olyan hatalmas hadisarcot vetettek ki, amelyet még e gazdag család sem tudott kifizetni, így kénytelen volt szokatlan eszközökhöz folyamodni. Jól mutatja szorult helyzetét és az uralkodó kétségbeesését, hogy Antiokhoszt egy templom kifosztása közben érte a halál, amikor a templom őrei kíséretével együtt levágták. Természetesen a szerződések nemcsak háborúk lezárásakor játszottak szerepet, hanem az érdekszférák kijelölésében is. Érdekes és kevésbé ismert megállapodás például a köztársaság megalapítása körüli időpontra datálható (Kr.e. 508-507), később többször módosított római-karthágói szerződés, mely egyértelműen megszabta a két állam érdekszféráját.⁷

2.1.4 Megvesztegetés

Katonai hatalmának csökkenésével párhuzamosan a birodalom egyre többször volt kénytelen gazdasági erejére támaszkodni. Ez a rendszeresen fizetett adókon kívül egyre többször a támadás elhárítására szolgáló, egyes személyek vagy egész törzsek megvesztegetésében, lefizetésében nyilvánult meg.

2.2 Hadsereg

Ez a pont talán nem szorul különösebb magyarázatra, azonban az alábbiakban alkalmazásának olyan területeit szeretném bemutatni, melyek nem közismertek.

2.2.1 Légiók

A Római Birodalmat talán a legjobban fegyelmezett légióin keresztül lehet megérteni és jellemezni. Több mint kétezer évig (a francia forradalom újjászervezett francia hadseregéig) nem volt a légiókhoz mérhető állandó hadsereg. Már ez a tény is sokat elárul a légiókról, azonban a római katonák számos egyéb feladatot is elláttak.

2.2.1.1 Adminisztráció

A köztársaság korában a helytartók munkáját mindössze néhány tucat hivatalnok segítette. A principátus létrejöttétől azonban a légiók tisztjei is részt vettek a tartomány igazgatásában, melyről írásos emlék is fennmaradt.⁸ A nagyobb provinciák esetében akár több száz fős *officiumot* (hivatalt) kizárólag katonák alkották. Védelméről a modern különleges alakulatok elődeinek tekinthető, a segédcsoportok legjobb katonáiból álló, *singulares* védelmezett.

2.2.1.2 Rendfenntartás

Megfelelő helyi „rendőri” erők hiányában számos provinciában a legionáriusok gondoskodtak a rendfenntartásról. Ugyan Judeában az úgynevezett templomi őrség látott el rendőri feladatokat (a közhiedelemmel ellentétben Jézust is ők fogták el a Golgotán), nem minden tartományban voltak ilyen alakulatok. A legionáriusok feladata az országúti őrzésként, a gabonarakarok, bányák őrzésén át, a felderítésig mindent magában foglalt.⁹

2.2.1.3 Veterán telepek

A 25 év (praetoriánusoknál 16) szolgálat után leszerelt legionáriusokat gyakran egy tömegben telepítették le. Ezeket a gyakran több ezer embert érintő letelepítéseket jellemzően határmenti vagy frissen meghódított területeken, illetve a polgárháborúk alatt felduzzadt seregek lecsökkentésének nyomán hajtották végre. Ezzel több célt is elért a központi kormányzat. Egyrészt a katonák visszailleszkedtek a polgári életbe, másrészt egy esetleges barbár betörés esetén kiképzett és az otthonát védelmező emberanyag állt rendelkezésre.

⁷ B.H. Warmington: Karthágó, Budapest, 1967 153. old.

⁸ Adrian Goldsworthy: A római hadsereg története, Pécs, 2004 továbbiakban Goldsworthy 79. és 145. old.

⁹ Goldsworthy i.m. 91 és 145. old

Ráadásul frissen meghódított provincia esetében a lakosság aránya is a romanizáltak irányába mozdult el.¹⁰

2.2.1.4 Építkezések

A légiókban számos mesterember szolgált. Rájuk a római hadseregre jellemző ideiglenes katonai táborok építésében, megerősítésében volt szükség, de tudásukat felhasználták állandó védművek, mint például Hadrianus falának építésében is, ahol a Britannia provinciában állomásozó mindhárom légió kapott egy-egy szakaszt, melyet fel kellett építenie. A legionáriusok részt vettek az infrastruktúra létrehozásában is, azaz országutak és vízvezetékek építésében is. A mai Izrael területén fekvő ókori Caeserea mellett álló aquaducton a mai napig olvasható az építő Legio X Fretensis katonáinak táblája. A klasszikus Monthy Python idézetben szereplő előnyök („És mit adtak nekünk a rómaiak ...”) jelentős részét a legionáriusok biztosították.¹¹

2.2.2 Auxilia

A több nemzetiségű Habsburg Birodalomban szokás volt a különböző nemzetiségekből álló egységek szülőföldjüktől távol történő állomásoztatása. Így került be a márciusi 12 pontba is a magyar katonaság hazahozatala, illetve az idegen katonaság elvitele az ország területéről. Nos ez szokás a Római Birodalomban sem volt ismeretlen. Elkerülve, hogy a lakosság, a soraikból származó katonákkal összefogva, lázadást robbantson ki, az auxiliáriusokat minél távolabb állomásoztatták származási helyüktől, így kerültek pl. syriai íjászok Hadrianus falához Britanniába.

A római hatalomgyakorlás, gyakran egymásra épülő puha és kemény eszközeinek -közel sem teljes- felsorolása jó kiindulási alapot jelenthet a kérdés iránt érdeklődőknek. Terjedelmi korlátok miatt számos helyen erőteljesen általánosítottam, és a késő császárkortól érezhetően külön úton fejlődő Kelet- és Nyugat-Római Birodalom szokásait is több helyen csak éppen hogy jeleztem, ám a kitűzött terjedelmi korlátokat így sem sikerült betartanom.

---

¹⁰ Goldsworthy i.m. 115 .old

¹¹ <http://imdb.com/title/tt0079470/quotes>